

Arsenda, dama repobladora i jugadora d'escacs

Teresa Vinyoles / Marta Sancho

Introducció: Arsenda, una dona a recordar

Parlarem d'una dona del segle XI, Arsenda, que va ser muller d'Arnau Mir de Tost, el cavaller del comtat d'Urgell que intervingué a la frontera contra els musulmans, fidel al comte d'Urgell i al de Barcelona. D'ell se n'ha parlat a bastament, en tenim nombroses biografies; ara és el moment de parlar de la dona que va estar al seu costat gairebé quaranta anys, omnipresent en els actes més reeixits de la seva política. L'acompanya en la ruta que emprenen des de l'Alt Urgell fins a la frontera amb els musulmans; participa en la conquesta i la repoblació de la vall d'Àger, en la construcció física, social, política i mental d'un territori.

Segons els indicis documentals, Arsenda provenia d'un llinatge del Conflent, origen de la nissaga dels Fluvià, establerta a Talteüll (la Segarra), que hauria intervingut militarment a l'entorn d'Artesa de Segre. Tenia dues germanes, Ermessenda i Quixol, i diversos nebots, que hem de considerar fills d'un germà seu difunt.

Se situa a Tost, Alt Urgell, pel seu matrimoni: acompanya el marit, en la guerra i en la pau. Avança amb ell cap al sud i aconsegueixen sobrepassar el Montsec i situar el seu poder a l'altre costat del que havia estat des de feia segles la frontera, mirant ja cap a les terres de la Lleida musulmana.

La seva data de naixement ens és desconeguda, tot i que podem situar-la vers l'any 1010. Es va casar amb Arnau Mir de Tost, hereu de la casa de Tost, entre 1030 i 1033, any en què apareix per primera vegada documentada; d'abans no ens sabem res, figura al costat del seu marit en la compra del castell de Llordà. El matrimoni tingué cinc filles i dos fills, dels quals tan sols li sobrevisqueren dues filles: Letgarda i Valença. L'únic fill que superà la infantesa fou Guillem, el qual morí pocs anys abans que la seva mare. Va casar les seves dues filles amb eminents personatges dels comtats: l'una amb el vescomte de Girona, l'altra amb el comte del Pallars Jussà.

En clau econòmica

La base de l'economia, doncs, era l'agricultura i la ramaderia, d'on sortien aliments i altres béns. La pagesia conreava la terra, tenia cura dels ramats i explotava els recursos del bosc. La seva producció estava gravada per rendes i altres obligacions que rebien els senyors feudals per la seva condició de propietaris, gestors, administradors, i en funció, també, dels seus drets jurisdiccionals. La clau del poder econòmic residia, doncs, en la possessió de terres i en el control dels seus habitants, que amb el seu treball les feien productives.

La societat es trobava en procés de feudalització. Dones i homes treballaven una terra que progressivament anava sent acaparada per les classes dominants, laiques i eclesiàstiques. Aquestes classes exercien els seus drets com a propietaris i senyors jurisdiccionals al mateix temps que actuaven com a protectors de la població i ordenadors del territori. La major part de la població vivia en entorns rurals, en petits nuclis habitats o bé dispersos pel territori, emmarcats en districtes senyorials i eclesiàstics com ara els termes castrals i les parròquies.

Arsenda formava part d'aquesta noblesa feudal i com a tal rebia part de les rendes de les seves propietats disperses en un ampli territori. Sabem que era

plena propietària de cinc castells que probablement formaven part del dot marital, i participava de la desena part dels béns immobles que tenia conjuntament amb Arnau, a més de la meitat dels béns mobles del matrimoni.

Era, per tant, una dona rica i benestant que veié augmentar el seu patrimoni al ritme de les conquestes que, a més de terres, també propiciaren l'obtenció d'objectes de luxe, d'or i materials preciosos. Aquesta riquesa revertí en la compra de més terres i més castells, i va augmentar encara més el seu nivell econòmic:

I les nostres taules d'escacs vagin segons la meva voluntat al meu senyor. La meva pellissa de pell de marta i la meva capa de seda, que les venguin i del seu preu que siguin continuades les esmentades taules. (Testament d'Arsenda, 1068)

Arsenda, en el seu testament, esmenta "les nostres taules d'escacs", que deixa al seu marit, Arnau Mir de Tost. Podem interpretar que es refereix a les magnífiques peces de cristall de roca de producció fatimita que, en part, es conserven al Museu de Lleida.

Fig. 1 Peces del joc d'escacs procedent de Sant Pere d'Àger. © Museu de Lleida (Jordi V. Pou)

En clau de poder

A inicis del segle XI, la Catalunya Vella era una confederació de comtats sota la preeminència del comte de Barcelona; que configuraven el que anomenem Catalunya Vella. A ponent, la serra del Montsec feia de frontera amb les terres islàmiques que ocupaven el que coneixem com a Catalunya Nova. La societat i la terra estaven en procés de feudalització. Podria semblar que el país no estava aglutinat; però al llarg i l'ample dels comtats, en els primers documents d'època feudal, emergeixen entre els textos llatins paraules en una llengua romànica, que és la que parlava la gent del territori; ens trobem com a element aglutinador paraules escrites en llengua catalana. En documents redactats a l'entorn d'Arsenda i d'Arnau hi trobem, per exemple: *acaptés, cavalleries, pujol, feltre, botons, aram, bufadors...*

Les conquestes que Arnau realitzà en nom del comte d'Urgell, que foren compartides per Arsenda, marcaren la seva presència en un territori que s'estenia per les conques dels rius Segre, Noguera Pallaresa i Noguera Ribagorçana, on posseïen castells, esglésies i terres, fins a establir-se a Àger després de la conquesta definitiva del 1048.

Les relacions, tant de guerra com de pau, entre els comtats cristians i els territoris musulmans marcaren la vida dels que vivien en aquelles terres de frontera. Durant les primeres dècades del segle XI, la relació de forces entre cristians i musulmans s'equilibrà de manera que les formacions cristianes es veieren amb prou capacitat per expandir els seus dominis sobre territori musulmà. La vall d'Àger en fou un clar exemple, com a escenari d'una lluita pel seu control que durà més de deu anys i amb la posterior obra constructora i organitzadora realitzada per Arsenda i per Arnau.

En fer un repàs de la trajectòria vital d'Arsenda, t'adones de la seva dimensió econòmica, política i diplomàtica. Dins d'una societat feudalitzada, la noblesa exercia el seu poder sobre les terres i els habitants d'un territori en tots els àmbits: des de l'econòmic, a través del cobrament de rendes, fins al jurídic, amb l'administració de justícia i la concessió de drets i privilegis. Arsenda administrava les seves propietats, tant les pròpies com les compartides, amb Arnau; establí els seus fidels en els castells que dominava a través de juraments de fidelitat i administrava justícia sobre els habitants dels seus territoris.

En l'àmbit polític i diplomàtic destaca la seva actuació en el conflicte entre els comtes del Pallars Jussà i d'Urgell pel control del territori situat entre la Conca Dellà i la serra del Montsec. Aquesta situació venia agreujada per la guerra dels dos Pallars, en la qual s'enfrontaven els dos comtes cosins: Ramon V del Jussà i Artau I del Sobirà. De fet, es tractava d'un conflicte originat pel mateix Arnau, que en conquerir la vall d'Àger havia barrat el pas i impedit l'expansió del comtat Jussà cap al sud, sobre territori musulmà. Els documents ens indiquen una estratègia pensada per traspasar bona part de les propietats d'Arsenda i Arnau al comtat pallarès a través del matrimoni de la seva filla Valença amb el comte Ramon V. La diversitat i complexitat dels documents que es conserven d'aquest conflicte van des de convinences entre Ramon i Arnau, amb Arsenda com a mediadora, fins a la carta esponsalícia de Ramon i Valença, passant per empenyoraments, donacions i vendes, tots ells redactats entre el 1055 i el 1056. En aquest context ella feu una tasca conciliadora, de manera que en la convinença feta entre Ramon de Pallars i Arnau Mir de Tost, que culminaria amb el casament del comte i la seva filla, consta que el primer pas per arribar a l'acord l'havia fet Arsenda.

El seu poder és ben visible en la seva tasca repobladora, especialment a la vall d'Àger, en la qual ella i el seu marit es consideren conqueridors, repobladors i edificadors. Simbòlicament, la construcció de l'església de Sant Pere d'Àger sobre l'antiga mesquita és una mostra del seu poder en derrotar aquells que abans l'havien ocupat: els musulmans.

Arsenda se'ns presenta com una dona del seu temps, culta i emprenedora, en el seu paper de noble feudal propietària de béns i terres i responsable de la població que habitava les seves possessions. La veiem com una dona preocupada per la construcció d'un país i d'un model de societat. Arsenda actua sobre el territori amb la voluntat de construir i fundar institucions i infraestructures a mesura que emprenia la tasca repobladora. En són un bon exemple les cartes de franqueses que atorga a diferents nuclis d'hàbitat, les fundacions de canòniques com les d'Àger, Mur i Montmagastre, on establí comunitats de canonges, les quals, de la mateixa manera que ho feren els monestirs benedictins, articularen i ordenaren el territori al mateix temps que posaren en explotació terres i recursos. També en la fundació d'hospitals pel

repòs i cura de peregrins i necessitats a Àger, Montmagastre, Artesa de Segre, Llordà i Tost, que foren probablement els llocs on Arsenda i Arnau s'establiren durant temporades llargues i en feren la seva llar. Finalment, Arsenda ordena que una part dels seus béns serveixi per construir “els ponts sobre les aigües malignes, que han de ser construïts als camins sants”, acció refermada i concretada anys després en el testament d'Arnau, on ens diu que una tercera part dels béns mobles “la deixo al pont del Noguera que jo i la meva muller ja hem començat” i que fa referència molt probablement al pont que travessava el riu Noguera Pallaresa.

Fig. 2 Vista parcial del riu Noguera Pallaresa al seu pas pel congost de Terradets, amb el pont medieval al fons de la imatge. © Arxiu Comarcal del Pallars Jussà / Fons de complement d'Albert Anguera.

La documentació que se'ns ha conservat ens permet establir l'itinerari que va seguir Arsenda, al costat del seu espòs, des de Tost, a l'Alt Urgell, fins a Àger i Camarasa, a la Noguera. Al seu pas anaren construint i reconstruint castells, fundant esglésies i propiciant la repoblació a partir de la concessió de terres a pagesos i de la redacció de cartes de poblament.

Arsenda es relacionà amb personatges destacats de la seva època, com per exemple amb l'abat Oliba, al qual demanà personalment unes relíquies per a l'església de Sant Martí de Tost. Mantingué excel·lents relacions amb l'episcopat

d'Urgell, que queden reflectides en un document amb el qual el bisbe Guillem feia partícip Arsenda de tot el que tenia Arnau per a donacions bisbals.

El seu poder es fa també evident en els títols i matrimonis de les seves filles: Letgarda, vescomtessa de Girona casada amb Ponç de Cabrera, i Valença, comtessa del Pallars Jussà casada amb Ramon V de Pallars. Podem dir que, tot i no haver disposat mai d'un títol comtal o vescomtal, Arsenda es pot equiparar a qualsevol comtessa o vescomtessa de l'època, tant per la seva riquesa com pel poder que exercí en diferents àmbits i moments de la seva vida.

En clau de gènere

Quan estudiem el segle XI veiem que un cert to femení marca la societat de l'època. En els pergamins apareixen preciosos noms de dona: camperoles que treuen terres de l'erm, pioneres que repoblen, senyores que dominen castells, comtesses que governen, abadesses que regeixen monestirs, broadores i pintores que signen les obres amb el seu nom, les mares dels cavallers en els juraments de fidelitat...

La societat valorava les dones per mitjà de la llei, basada en el dret visigot, que les afavoria: tots els fills i filles tenien dret a l'herència dels pares, si bé per ostentar el poder dels castells es preferien els fills mascles. El marit ofería el dot i esponsalici a la dona, i així mateix la vídua quedava com usufructuària dels béns i els honors del marit. Les dones de temps d'Arsenda, en la cerimònia d'esposalles, podien sentir el text en què s'expressa aquesta situació: "Per l'amor que et tinc per la teva bellesa i perquè el matrimoni sigui legal, segons la llei dels gods, et dono, esposa meva, la desena part de les meves coses..." D'aquí que cada vegada que Arnau rebia o comprava un castell o una altra propietat apareguin ambdós com a receptors.

Aquesta realitat canviarà notablement a mesura que avancem en els segles medievals, sobretot a partir del segle XIII, i durant els segles següents, hi ha una progressiva pèrdua de drets de les dones. El renaixement del dret romà i de les doctrines aristotèliques, la misogínia de l'Església i dels pensadors laics o el renaixement urbà són factors que conflueixen en la visió negativa de les dones i una subordinació cada cop més gran.

Arsenda és una dona amb una personalitat que ens impressiona; però sens dubte visqué en un context en el qual trobem altres dones que mereixen ser esmentades: la comtessa de Cerdanya, Ermengarda de Vallespir, mare de l'abat Oliba; les comtesses de Barcelona, Ermessenda de Carcassona i Almodis de la Marca; i la seva germana Llúcia, comtessa del Pallars Sobirà. Guinedilda, repobladora de Cervera; Elisava, que brodà i signà el penó de Sant Ot...

Se'ns fa difícil pensar que Arsenda no conegués personalment les comtesses de Barcelona Ermessenda, una mica més gran que ella, i Almodis, una mica més jove. Tant Arsenda com Arnau apareixen en diversos documents i actes en els quals les comtesses hi estaven implicades o n'eren protagonistes.

Arsenda, igual que Guinedilda, fou una dona civilitzadora; no entenien la frontera en la qual van viure com un lloc d'horror i de solitud —com diuen alguns documents coetanis—, ja que obriren camins i domesticaren espais. Guinedilda assegurà, amb la conquesta i repoblació de Cervera l'any 1026, un punt estratègic en la ruta vers la Catalunya Nova. Arsenda contribuí en la tasca d'organització, repoblació i articulació dels espais acabats d'incorporar, que ens descriu com una vall fèrtil, no com un lloc erm i devastat.

Aquestes dones, tant les comtesses com les nobles i les camperoles, pioneres en els temps difícils de la colonització, se senten partícips de l'empresa comuna, no es limiten a ser espectadores dels esdeveniments del seu temps; sense perdre la seva mirada de dona sobre el món no es limiten a mirar, sinó que actuaren; per això pogueren fer-se sentir amb veu potent.

Arsenda és una figura representativa de les dones de l'alta noblesa del segle XI, just en el moment d'eclosió del feudalisme en el qual encara s'aplicaven drets provinents de la legislació visigoda com el dot marital, que atorgava a les dones la desena part de les propietats del marit. És per aquest motiu que sabem de la seva activitat, ja que ens apareix en els documents com a copropietària d'un important nombre de llocs.

Si bé no podem parlar d'una relació igualitària entre elles i els seus marits, sí que les veiem actuar en un pla de respecte mutu i, en aquest sentit, el joc dels escacs va més enllà d'un simple entreteniment.

Entre tots els objectes preciosos que hi havia als seus castells, escollí els escacs per deixar-los al seu marit; la venda d'unes vestidures luxoses havien de servir per completar aquest i altres jocs de taula. Els identifica com els “nostres escacs” i els deixa en herència al seu marit; per tant, els escacs eren de la seva propietat i no d'Arnau.

Els escacs s'havien convertit en un entreteniment freqüent entre la noblesa, la seva difusió a partir del segle XI coincidí amb moments d'intercanvi entre el món cristià i musulmà, quan es va difondre un sentit més refinat de la vida en el marc de la cultura cavalleresca. Probablement eren afeccionats a jugar-hi, ja que sabem per l'inventari d'Arnau Mir que en tenien tres jocs: un de cristall, un d'argent i un d'ivori. En l'ambient cavalleresc simbolitzen el joc de l'amor, tal com es representa a les arque amatòries dels darrers segles medievals. És un joc compartit entre homes i dones que dona a ambdós la possibilitat de moure les peces.

Fig. 3 Col·legiata de Sant Pere d'Àger amb la serra del Montsec al fons. © Joan Vinyoles Vidal

A la mort d'Arnau, les peces de cristall de roca van passar a la canònica de Sant Pere d'Àger, on es van conservar durant segles. En un inventari de l'any 1547 hi figuren quaranta-quatre peces de cristall. “Diuen son squacs. No se sap qui ls donà”. Deduïm que es tracta dels escacs i altres peces de jocs de taula que cita

Arsenda en el seu testament. Provenents d'un lot trobat a la col·legiata de Sant Pere d'Àger, actualment se'n conserven dinou peces al Museu de Lleida i quinze al Museu Nacional de Kuwait.

En clau de quotidianitat i de costums

Es fa difícil endinsar-nos en aspectes de costums i vida quotidiana a través de l'escassa documentació de què disposem per al segle XI, i més si tenim en compte que es tracta d'una documentació més relacionada amb l'intercanvi de béns que altres aspectes de la vida. En concret, pel que fa a Arsenda, només ens podem fonamentar en el seu testament, a partir del qual podem deduir alguns aspectes de la seva vida.

Arsenda d'Àger, sentint-se malalta, pensa, dicta i firma el seu testament el dia 23 de maig del 1068. Trobem una dona que sap que té la mort a prop i s'hi enfronta serenament. El text ens deixa veure la seva riquesa per mitjà de la descripció d'objectes de luxe, el seu poder feudal vinculat a la fidelitat, la seva mentalitat, la seva cultura, les seves devocions, la seva voluntat constructora, els seus sentiments. Recorda els espais que ha recorregut al llarg de la seva vida per mitjà dels castells i temples. Darrere d'aquest text hi veiem una gran personalitat femenina, les seves paraules, més de mil anys després, ens han captivat.

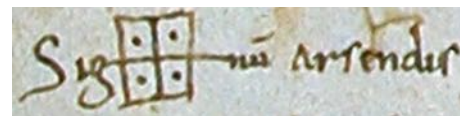

Fig. 4 Signatura d'Arsenda en el seu testament, del 23 de maig del 1068.

Volem parlar primer dels objectes personals que ens apropen a la seva quotidianitat. Distribueix un a un els seus objectes quotidians: anomena les seves vestidures, de seda i de pell, distribueix un a un els vestits luxosos per esglésies i monestirs; però les robes de llana i de lli les deixa a les dones de la seva cambra; distribueix les joies d'or i de plata entre les esglésies i les filles. Els perfumadors i el mirall els deixa a diverses esglésies.

Té dret, per pacte fet amb Arnau, a la meitat dels béns mobles, de manera que un llit amb el seu parament serà per a la seva germana Ermessenda, els altres mobles per dotar els cinc hospitals que funda; la part que li pertoca de la vaixel·la d'argent, les selles, els frens, les espases i les cotes de malla vol que es vinguin per dotar d'ornaments les esglésies de Llordà, d'Artesa de Segre i de

Tost. Veiem que tan quotidianes són per a aquesta dama de la frontera la vaixella com les selles i les espases, ha participat amb el seu marit de la taula, del cavalcar pel país i també de la lluita armada i del botí aconseguit.

Imaginar-se la vida d'Arsenda en una de les seves residències, com pot ser Àger, és pura especulació. Si bé és cert que hem parlat d'un cert luxe i d'un nivell econòmic elevat, la realitat de l'època limitava el confort a disposar d'una latrina i de llars de foc i brasers suficients per evitar el fred excessiu.

Pels vestits de seda i altres peces de roba que Arsenda deixa en el seu testament, ens la podem imaginar elegantment vestida i en àmbits domèstics amb mobles diversos, perfumats i agradables si tenim en compte els estàndards de l'època.

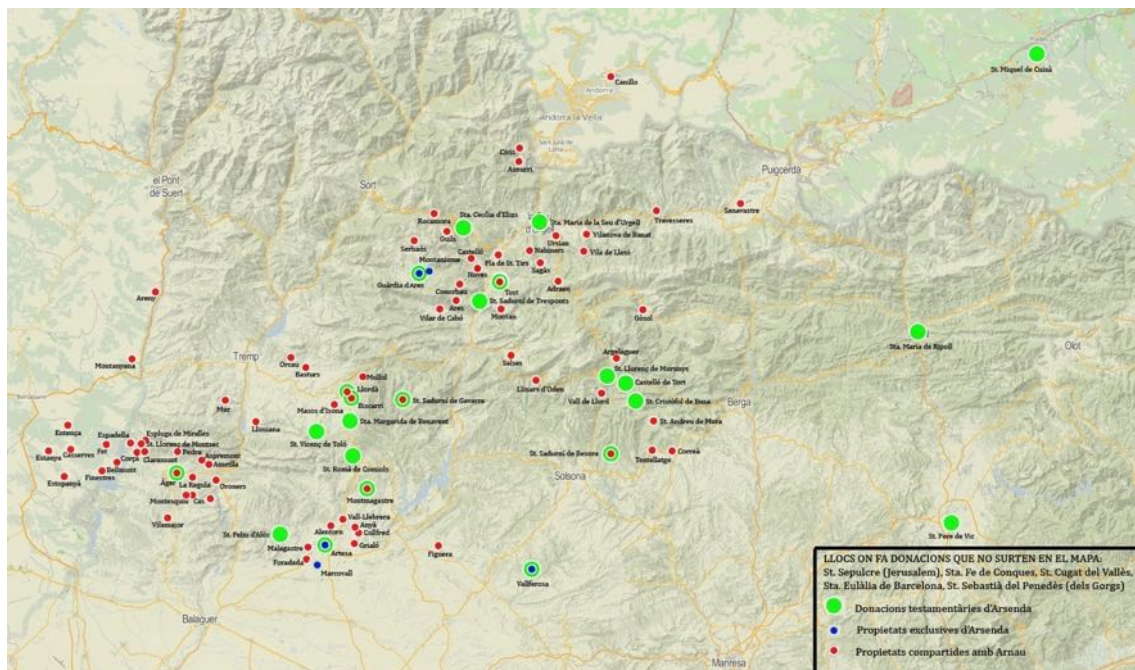

Fig. 5 Mapa amb les donacions testamentàries d'Arsenda, les seves propietats i les que compartia amb el seu marit, Arnau Mir de Tost. © Marta Sancho

En clau de pensament i creences

Arsenda d'Àger fou una dona sensible, culta i amb un sentit molt personal de la religiositat, la fidelitat i l'amor. Fou una dona devota, com ho mostren les seves fundacions i les seves deixes; sap dels principals monestirs, està interessada en el culte a les relíquies i coneix els textos bíblics.

Tot i que Arsenda se'ns mostra com una dona culta, formada dins un entorn profundament cristià i, per tant, coneixedora dels textos sagrats, no sabem res

de com i on es va formar. El fet que mantingués relació amb l'abat Oliba i amb altres bisbes i abats podria haver estat un incentiu en la seva formació. Podem pensar que en l'ambient nobiliari no era estrany aquest interès en el saber i en la cultura, i que l'adquisició de coneixements a través de la lectura era força habitual entre les dones de la seva condició.

Arsenda havia viscut moments difícils, havia cavalcats pel país, havia residit a diferents llocs, sovint en castells encimbellats dalt dels turons. Havia guanyat i perdut de nou espais conquerits, fins a arribar a la victòria, s'havia enriquit... Havia enterrat fills i filles; sens dubte el pitjor moment de la seva vida fou la mort del seu fill Guillem, en plena joventut. Com ella, tantes altres mares veien desaparèixer llurs fills: Esforçada, camperola de la vall d'Àger, es complanyia del seu fill desaparegut des de feia molts anys en el context de la conquesta, potser estava en captivitat i tornaria algun dia, però si no tornava deixava les terres a la canònica de Sant Pere.

Després d'un intens periple vital de més de cinquanta anys, Arsenda està malalta i veu propera la fi. El seu testament és ple de simbolisme i denota una sensibilitat i una cultura molt especials. L'inicia amb una reflexió sobre la mort que podem identificar amb uns versets del llibre de la Saviesa de Salomó (2:24). Coneixia l'Apocalipsi, lectura molt difosa en el seu temps, de manera que ella, quan mirava els seus perfumadors, els imaginava gronxant-se davant l'altar, i això no s'ho havia inventat, ho havia llegit a l'Apocalipsi (8:3-5). Potser fins i tot ho havia vist als dibuixos del Beatus de la Seu d'Urgell; de manera que Arsenda ofereix els seus perfumadors —el d'or, el de plata, el que està fet d'olors i té forma de codony—, perquè pengin davant els altars, reproduint l'escena que havia de precedir el so de les trompetes de la fi del món.

Dona valor a la paraula escrita, com ho mostra la quantitat de documents que ella i el seu marit signaren en el marc simbòlic de l'esquema feudal, en el qual és important la fidelitat i la paraula, de manera que ella vol que s'autentifiqui el seu testament i es compleixin les seves darreres voluntats:

Tant com puc, prego, que, tal com jo ordenaré en aquest testament i firmaré amb un punt al peu, com és el meu costum, amb la meva pròpia mà, així sigui acceptat.

Mes enllà dels merlets del seu castell, altres dones de la vall participen d'un interès cultural. L'any 1064 una dona anomenada Cumera mana vendre una

finca a Àger i amb el preu compra la meitat d'un saltiri per a les esglésies de Sant Vicent i de Sant Salvador d'Àger. Maria, camperola de la mateix vall d'Àger, dona una vinya —que havia obtingut del marit i de la seva pròpia plantació— per pagar a un mestre perquè ensenyi a llegir al seu fill.

Arsenda ens deixa veure els seus sentiments i la seva mentalitat. Si fem un repàs a les seves deixes testamentàries, veiem que fa llegats dels seus vestits a bisbats i monestirs d'arreu del país, des del Conflent, al Penedès, amb especial menció als monestirs del Comtat d'Urgell. També podríem destacar la seva faceta diplomàtica i pacificadora en els conflictes dels comtats i la voluntat d'articular els espais amb la construcció de ponts i camins, canòniques i hospitals.

Arrelada al país, però amb una visió que anava molt més enllà, fa donacions que la vinculen a ella i Arnau amb llocs allunyats d'aquestes terres: amb motiu de la mort del seu fill Guillem i per la seva ànima, propiciaren una important donació a Cluny, que finalment no es concretà. En el seu testament deixava el mirall a Santa Fe de Conques (Occitània) i preveu vendre una joia i donar-ne el preu al Sepulcre del Senyor, que identifiquem amb el Sant Sepulcre de Jerusalem, on hauria pelegrinat anys enrere Arnau Mir.

Les seves conviccions queden reflectides en aquesta frase: “Prego i demano, cordialment, al meu senyor i marit, per Déu i la caritat i l'amor que Déu va posar entre l'home i la dona, que, per la meva ànima, ho compleixi tal com s'ha dit abans. Als altres almoiners meus novament els ordeno i aconsello, per la fidelitat que em deuen i em van jurar, que fidelment amb el meu home ho facin”.

El marit ha de complir el testament en nom de l'amor, seguint al peu de la lletra les paraules que havien pronunciat en la cerimònia d'esposalles. Els altres marmessors ho han de complir en nom de la fidelitat que li deuen. Es basa en dos arguments en els quals ella sens dubte creia: l'amor que li havia promès i li havia demostrat l'Arnau i la fidelitat que li havien jurat en el marc dels llaços feudals els seus vassalls.

Arnau Mir de Tost mantindrà fins a la seva mort el record d'Arsenda: comença a repartir els seus béns a esglésies i persones —tal com ella havia disposat—, fa inventari i es disposa a anar com a peregrí a Sant Jaume en memòria de la seva muller, seguint les petjades dels camins sants als quals ella feia referència.

En el seu testament, fet uns quatre anys després, hi ve citada moltes vegades, demana sufragis per a la seva ànima, insisteix que les terres eren d'ambdós. Tal com ella havia demanat en el seu testament, per l'amor que es tenien, Arnau compleix les darreres voluntats d'Arsenda.

En definitiva, i tal com dèiem a l'inici, Arsenda fou una dona que visqué ara fa mil anys i que cal recordar com el que fou: una dona de la noblesa feudal, fidel, devota, valenta, emprenedora, ordenadora d'espais, diplomàtica, esposa i mare.

Teresa Vinyoles Vidal

Professora titular d'Història Medieval a la Universitat de Barcelona i escriptora.

Marta Sancho i Planas

Professora agregada a la Universitat de Barcelona.

Doctora en Història Medieval i màster en Arqueologia Medieval per la Universitat de Barcelona.

Fonts i bibliografia

ABENZA, Verónica Carla (2018). "Arnau Mir de Tost y Arsenda de Fluvià: el deseo y la acción de peregrinar a Compostela". Dins *Compostellanum*, pp. 363-381.

ALTISENT, Agustí (1993). *Diplomatari de Poblet*. Generalitat de Catalunya. Barcelona: Abadia de Poblet.

AURELL, Martí (1998). *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Barcelona: Omega.

BONALES, Jacinto; BAILAC, Miquel (2015). *Els camins històrics del Pallars Jussà*. Tremp: Garsineu Edicions.

CHESE, Ramon (2011). *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Barcelona: Fundació Noguera.

- CORREDERA, Eduardo (1978). *El archivo de Ager y Caresmar*. Balaguer: Artes Gráficas Romeu.
- DURAN-PORTA, Joan (2017). "Nuevos datos sobre la temprana difusión del ajedrez en los Pirineos, y una reflexión sobre las piezas de Àger". Dins *Espacio, Tiempo y Forma*, núm. 5, pp. 171-187.
- FITÉ, Francesc (1985). *Reculls d'Història de la Vall d'Ager*. Àger: Centre d'Estudis de la Vall d'Àger.
- FITÉ, Francesc (1984). "El lot de peces d'escacs de cristall de roca del Museu Diocesà de Lleida". Dins *Acta Històrica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 5-6, pp. 281-312.
- FITÉ, Francesc; GONZÁLEZ, Eduard (2010). *Arnau Mir de Tost. Un senyor de frontera al segle XI*. Lleida: Universitat de Lleida.
- FONT RIUS, José Maria (1969). *Cartas de población y franquicia*. Madrid-Barcelona: CSIC. 2 vols.
- YZQUIERDO, Pablo (1998). "Peces d'escacs". Dins *L'Islam i Catalunya* [catàleg d'exposició]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp. 53-54.
- SANAHUJA, Pedro. "Mir de Tost, caudillo de la reconquista". Dins *Ilerda*, núm. 1 (1943), pp.11-27 i 155-159; núm. 2 (1944), pp. 2-21 i 53-147; núm. 4 (1946), pp. 25-55.
- SANAHUJA, Pedro (1961). *Historia de la Villa de Ager*. Barcelona: Editorial Seráfica.
- SANCHO, Marta (2008). "Mur i el seu territori a l'Edat Mitjana". Dins *Mur. La història d'un castell feudal a la llum de la recerca històrica-arqueològica*. Tremp: Garsineu Edicions, pp. 59-74.
- SANCHO, Marta (2018). "Apunts per una arqueologia dels castells i fortificacions prefeudals a l'Alt Pirineu (Urgell, Pallars i Ribagorça), segles VI-X". Dins *Treballs d'Arqueologia*, núm. 22, pp. 5-28.
- SANGES, Domènec (1980). "Documents de Guissona del segle XI". Dins *Urgellia*, núm. III, pp. 159-305.

VINYOLES, Teresa (1999). "Ermessenda, Guinedilda... les dones de l'any 1000".
Dins *Gerbert d'Orlhac i el seu temps*. Vic: Eumo, pp. 175-188.

VINYOLES, Teresa; SANCHO, Marta [*et al.*] (1998). "Lo material y lo simbólico en los testimonios de mujeres del siglo XI". Dins *De los símbolos al orden simbólico femenino (s.IV-XVII)*. Madrid: Laya, pp. 265-283.

 Xarxa de Museus
d'Història i Monuments
de Catalunya

 M
:**ll.**
Museu de Lleida